

ביאן بیان Bayan

The Arabs in Israel הערבים בישראל

עורך: אריק רודניצקי

גיליון מס' 19, נובמבר 2019

תוכן העניינים

2	דבר העורך
	מוחמד דראושה / הצבע חזר ללחיים: הפוליטיקה הערבית בעקבות הבחירות
3	לכנסת ה-22
3	הכוח בידי הציבור
4	המערכת הפוליטית הערבית לקראת הבחירות בספטמבר
5	מדוע הערבים (שוב) "נהרו לקלפיות"?
6	לקחי המפלגות מן הבחירות
7	סיכום
8	סלים בריק / הצבעת הדרוזים בבחירות לכנסת
8	מבוא
9	שיקולי ההצבעה של הדרוזים
11	ניתוח השוואתי של דפוסי ההצבעה של הדרוזים למפלגות המרכזיות
11	ישראל ביתנו
12	כחול-לבן
12	הליכוד
13	מרצ
13	ש"ס
13	הרשימה המשותפת
13	סיכום

דבר העורך

חלפו יותר מחודשיים מהבחירות לכנסת ה-22, שנערכו ב-17 בספטמבר 2019. הגיליון הנוכחי של **ביאן** כולל שני מאמרים. מאמרו של מוחמד דראושה עוסק בהתפתחויות בפוליטיקה הערבית בין שתי מערכות הבחירות האחרונות, ומתייחס להשלכות עתידיות של תוצאות הבחירות לכנסת ה-22. המאמר של ד"ר סלים בריק מנתח את השיקולים ודפוסי ההצבעה של הדרוזים בבחירות לכנסת.

ביאן הוא רבעון לענייני החברה הערבית בישראל, המתפרסם מטעם תכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי במרכז דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה באוניברסיטת תל-אביב.

אנו מזמינים את קוראינו לפנות אלינו בדרכים אלה:

- אריק רודניצקי (מנהל פרויקטים)
טלפון 03-6409991

- [אתר האינטרנט של תכנית קונרד אדנאואר](#)

© כל הזכויות על פרסום הרבעון שמורות לתכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי, אוניברסיטת תל-אביב, 2019. מותר לצלם, להעתיק ולצטט מפרסום זה בציון מפורט של שם המקור, של עורכיו ושל מקום ההוצאה לאור. אין לשכפל את הפרסום ללא רשות בכתב מהעורכים.

תכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי נוסדה ב-2004 על ידי קרן קונרד אדנאואר מגרמניה ואוניברסיטת תל-אביב וכחלק ממרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה. היא המשכה המורחב של התכנית לחקר הפוליטיקה הערבית בישראל שהקימו קרן אדנאואר ואוניברסיטת תל-אביב ב-1995. התכנית נועדה להעמיק את הידע וההבנה של יחסי יהודים-ערבים בישראל באמצעות כינוסים, הרצאות לקהל הרחב וסדנאות וכן באמצעות מחקר, פרסומים ותיעוד.

תודה לנחמה ברוך שערכה והתקינה את המאמרים בעברית.

מוחמד דראושה * / הצבע חזר ללחיים: הפוליטיקה הערבית בעקבות הבחירות לכנסת ה-22

ההקמה מחדש של הרשימה המשותפת לקראת הבחירות לכנסת ה-22 לא נעשתה בצורה חלקה, אך התמיכה הגבוהה ברשימה המשותפת בבחירות מוכיחה שהציבור הערבי מפוכח ויודע להשתמש בכוחו האלקטורלי.

מה שדרבן את האזרחים הערבים להצביע בבחירות היה דווקא מסע הבחירות של ראש הממשלה נתניהו, שכלל מסרים נגד האזרחים הערבים ומנהיגיהם.

הנכונות הפומבית שהביע ראש הרשימה המשותפת, אימן עודה, להצטרף לממשלת מרכז-שמאל משקפת בצורה נאמנה את הכמיהה בציבור הערבי להשפעה פוליטית.

הציבור הערבי רוצה לראות תוצאות בשטח. קל יחסית להעביר החלטות ממשלה המסייעות לחברה הערבית, אולם המבחן הוא בביצוע.

אם גוש השמאל ישמור על קשרי גומלין עם הציבור הערבי ויקרב את הרשימה המשותפת למפלגות אחרות, שיעור ההצבעה של האזרחים הערבים בבחירות הבאות יוסיף לעלות.

בספטמבר האחרון שוב נערכו בחירות, אך הפעם היו תוצאותיהן שונות מאלה שהתקבלו באפריל והן עוררו בציבור הערבי תחושה של תיקון בשני מישורים: המישור המפלגתי הפנים-ערבי והמישור הפוליטי הכלל-ארצי. במישור הראשון חזרה הרשימה המשותפת להתמודד בבחירות על כל ארבעת מרכיביה ונמנעה ממשבר הפיצול שהתחולל לקראת הבחירות באפריל. יתר על כן, שיעור ההשתתפות של האזרחים הערבים בבחירות האמיר לאחר הידרדרות היסטורית לשיעור הנמוך ביותר (49%).

הכוח בידי הציבור

חזרתה של הרשימה המשותפת השיבה מעט צבע ללחייה הפוליטיים של החברה הערבית. היא הוכיחה שהציבור הערבי מפוכח וכי הוא משתמש בכוחו האלקטורלי לחיוב ולשלילה גם יחד. למשל, בבחירות לראשות הממשלה בשנת 2001, אחרי אירועי אוקטובר 2000, עמדו בפני הציבור הערבי שתי אפשרויות: להצביע בעד ראש הממשלה דאז אהוד ברק שהיה מועמד השמאל או בעד אריאל שרון שהנהיג את מחנה הימין. האזרחים הערבים לא ראו אז בהצבעה עבור אחד ממועמדים אלה אפשרות ריאלית מבחינתם. רובם המוחץ דחה את הקריאה להיות פרגמטיים ולהצביע בעד ברק משום שהוא היה בעיניהם האחראי הראשון במעלה להריגתם של 13 האזרחים הערבים באותם אירועים. הם רצו להשיב לו כגמולו ולהעביר מסר למחנה השמאל: מועמד בעל עבר שלילי בעיני האזרחים הערבים אינו כשיר לכהן כראש ממשלה ולא ניתן לכפות אותו על המצביעים הערבים כברירת מחדל. בבחירות האחרונות מרצ חוותה זאת על בשרה כאשר חברה לברק במסגרת המחנה הדמוקרטי וניסתה להתעלם מעברו המפוקפק. מספר הקולות שהעניקו

* מוחמד דראושה, מנהל תחום שוויון וחברה משותפת במרכז גבעת חביבה, הוא מומחה ליישוב סכסוכים ועמית מחקר במכון הרטמן ובאקדמיית רוברט בוש בברלין. בעבר ניהל את מערכות הבחירות של המפלגה הדמוקרטית הערבית ושל הרשימה הערבית המאוחדת, וכיום מרצה ופרשן פוליטי בכלי תקשורת מקומיים ועולמיים בנושאים הקשורים למעמדם של האזרחים הערבים במדינה.

הערבים למרצ הצטמצם מ-36 אלף באפריל ל-14 אלף קולות בלבד בספטמבר. "סינדרום ברק" ריסק את האמון במרצ. לא הועילו מילות ההתנצלות המאולצת מצידו וההסברים שהוא אדם אחר אשר הציב לנגד עיניו מטרה נעלה, שהיא גם מטרתו של הציבור הערבי: הפלת נתניהו.

כוחו האלקטורלי של הציבורי הערבי גם ביחס לרשימה המשותפת הוכח בבחירות לכנסת ה-21 שנערכו באפריל. הרשימה התפרקה לשני מרכיבים בהנחה ששני גופים פוליטיים ערביים יפיקו רווח בזכות התחרות ביניהם, ויעמידו בפני הבוחרים הערבים מרחב תמרון גדול יותר וחופש בחירה. הסקרים הראשוניים אכן תמכו בהנחה זו, אולם ההתפרקות לוותה ברעש פוליטי מכוער שכלל התקפות אישיות רבות של מנהיגי המפלגות זה על זה והטחת האשמות קשות מאוד בדבר האחריות לפירוק. יתר על כן, שתי הרשימות לא הצליחו למשוך אליהן כוחות חדשים שיפצו על נזק הפיצול. לפיכך הצטמצם כוחם של הערבים בכנסת מ-13 מושבים לעשרה בלבד.

המערכת הפוליטית הערבית לקראת הבחירות בספטמבר

המשא ומתן להקמתה המחודשת של הרשימה המשותפת אחרי הבחירות באפריל היה מכוער לא פחות מההתפצלות שאירעה לקראתן. לפיכך גבר אי האמון של החברה הערבית במנהיגיה עקב התחושה שמדובר במנהיגים אינטרסנטיים, שכל מעייניהם בשמירת כיסאם בכנסת ובהגדלת חלקה של כל אחת מארבע המפלגות המרכיבות את הרשימה. המלחמה על המקומות ה-11 עד ה-13 ברשימה נתפסה בעיני רוב הציבור הערבי כקטנוניות וכחמדנות של המפלגות הדורשות לעצמן יותר מן הראוי להן לנוכח הישגיהן חודשים ספורים בלבד לפני כן. גם לאחר שהוסכם על קביעת המקומות ה-11 עד ה-16 ברשימה, דלפו פרטים מביכים שכללו הסכמים על חלוקת כספים (בתמורה לשיבוץ סדר המועמדים) ואי הסכמה על מצע פוליטי ברור. כל זאת היה בגדר איום על סיכוייה של הרשימה המשותפת לשחזר את הישגה משנת 2015, כאשר זכתה ב-13 מושבים. רוב הסקרים ניבאו כי גם בבחירות בספטמבר היא לא תזכה ביותר מעשרה מושבים.

נעשו ניסיונות אחדים להקים רשימות שיאתגרו את הרשימה המשותפת מאחר שהיא נתפסה כמרושלת, כזקנה וכעייפה מכל המלחמות הפנימיות. היו סקרים שהחמיאו לכמה תנועות שקמו והם ניבאו כי אפשר שהן יעברו את רף החסימה. פרופ' אסעד גאנם זיהה את הלך הרוחות והקים את מפלגת האחדות העממית. חוסר ניסיונו הפוליטי בשטח והיעדר מימון הובילו אותו לטעויות אחדות, אם בבחירת המועמדים, אם במסרים ההססניים ואם בניהול מסע בחירות חסר תכלית. מספר המצביעים עבור מפלגתו היה זעום, פחות מ-6,000.

מוחמד אלסייד ייסד את תנועת כראמה ומוסוואה ("כבוד ושוויון") וסבר כי קשרים חברתיים ענפים והסתמכות על מספר שיחיים מהנגב יעניקו לו קולות רבים. גם הוא נחל אכזבה לאחר שהצביעו עבורו כ-1,500 איש בלבד. שניהם בלטו בחוסר ניסיונם הפוליטי, בחוסר הידע בניהול מסע בחירות והיעדר המימון הנדרש כדי לתקשר עם המצביעים הפוטנציאליים.

ניסיון נוסף להקים רשימה ערבית-יהודית נעשה בהובלת הח"כים לשעבר טלב אלסאנע, אברהם בורג ודדי צוקר. הם עוררו הדים חיוביים באמצעי התקשורת ונתפסו בעיני רבים כאפשרות מבטיחה. אף על פי כן, האפשרות נמוגה עד מהרה, לאחר שהתבהר שהיזמה חסרת משאבים כספיים וכי היא מכוונת לאותו קהל יעד שמפלגות קיימות מכוונות אליו – מרצ, מפלגת העבודה,

הרשימה המשותפת ושתי המפלגות שהתווספו (האחדות העממית, וכראמה ומוסוואה). לפיכך הכריזו היוזמים כי הם נוקטים צעד אחראי ולא יתמודדו הפעם כדי שלא לנגוס באחת ממפלגות גוש השמאל שאליו הם משתייכים. אם כן, האפשרויות שעמדו בפני הציבור הערבי לא היו מפתות והשתררה אווירה קשה שניבאה עוד מפולת פוליטית.

מדוע הערבים (שוב) "נהרו לקלפיות"?

הציבור הערבי החל להתעורר כאשר נוכח לדעת שראש הממשלה מוסיף להשתלח בו. עוד בראשית מסע הבחירות שלו נקט נתניהו את התעלול המוכר כדי לאחד את שורות הימין: מסרים נגד האזרחים הערבים ונגד המנהיגים הערבים. לא היה זה מסע בחירות שתוכן ברגע האחרון – הוא נפתח כחודש לפני הבחירות, ודווקא גורם הזמן פעל נגד נתניהו. הציבור הערבי החל להגיב בלעג ובשאת נפש כלפי אמירותיו של ראש הממשלה. האמירות הללו ניסו להגביר את הדה-לגיטימציה של המצביעים הערבים, תקפו את מנהיגיהם, איימו להתקין מצלמות בקלפיות והכפישו את הציבור הערבי כולו. כל אלה דרבנו רבים בציבור הערבי להגיב.

לקראת הבחירות שנערכו בספטמבר יצאו כמה עמותות לדרבן את המצביעים הערבים לצאת ולממש את זכותם. הן הצליחו לנצל את התקפותיו של נתניהו על הערבים לשם יצירת אווירת חירום וקראו לנקוט פעולות נגד. למשל, תנועת "זזים" נרתמה לסייע למצביעים בפזורה הבדווית באמצעות הספקת כלי רכב להסעת מצביעים במימון התנועה. כאשר אנשי הליכוד פנו לראש ועדת הבחירות המרכזית ודרשו לאסור על התנועה לעשות זאת, קמה התארגנות ספונטנית של מתנדבים שהסיעו את אותם מצביעים; במקום 60 כלי רכב שהתכוונה "זזים" להפעיל, פעלו 300 מתנדבים בשטח ברכבם הפרטי. בכך הם תרמו לאווירת הבחירות והביאו לידי הגדלת שיעור ההצבעה בנגב במידה רבה.

המהלך הדרמטי שהביא לידי שיעור ההצבעה הגבוה בספטמבר היה אמירתו הברורה של איימן עודה בריאיון עם נחום ברנע ב"ידיעות אחרונות". עודה הצהיר שהרשימה המשותפת מעוניינת להצטרף לממשלת מרכז-שמאל וכי היא תמליץ להטיל על בני גנץ להרכיב את הממשלה. עוד אמר עודה כי אם לא יכהן מי מאנשי הרשימה בממשלה, היא בכל זאת תעניק לממשלה תמיכה ורשת ביטחון. יש לזכור כי בעשרים השנים האחרונות היססו ראשי המפלגות הערביות לבטא אמירות מעין אלה והתחפרו בעמדת האופוזיציה הלוחמת. עמדה זו, למשל, הייתה תגובת נגד לאחר שאהוד ברק נבחר לראשות הממשלה ב-1999 בזכות קולותיהם של המצביעים הערבים אך סירב לצרפם לממשלתו, שלא כהבטחתו לפני הבחירות. מעשה זה של ברק עורר בציבור הערבי את ההרגשה שאין בשמאל גורם כלשהו לשיתוף פעולה פוליטי עימו וכמובן גם לא בימין, מלבד הסכמות נקודתיות מדי פעם בפעם. הפעם העז איימן עודה להמר, וחוקרי החברה הערבית סברו שמדובר בהימור בטוח. הוא אימץ את המשתמע מן הסקרים, שהראו פעם אחר פעם שהציבור הערבי פרגמטי יותר ממנהיגיו. עודה התנער מן החשש מפני תגובה עתידה של בלי"ד, חשש שעצר בעדו בשנים האחרונות.

המהלך של איימן עודה פגש ציבור אוהד שרצה עוד ועוד מאותה תגובה והרשתות החברתיות החלו להחמיא לו. עד מהרה הן השתיקו את תנועת ההחרמה, והיא לא הספיקה להשפיע כהוא זה

בבחירות האחרונות לאחר שהייתה ערנית מאוד בבחירות של אפריל. ד"ר אחמד טיבי ראש תע"ל וד"ר מנסור עבאס ראש התנועה האסלאמית הצטרפו למהלך של עודה וכך נוצר ברשימה המשותפת רוב מוחץ בעד הקו הפרגמטי. ההתבדלות של בלי"ד לא השפיעה כלל על המצביעים וקולותיה כמעט לא נשמעו.

לקחי המפלגות מן הבחירות

בני גנץ הוא האיש שלמד לקח הפעם וכך גם צוות הבחירות שלו. הפעם הם היו זהירים יותר בשיח על זהות הקואליציה שיקימו ולא דיברו על קואליציה יהודית ולא על קואליציה ציונית. הם היו מאופקים מאוד והתמקדו בדיבור על קואליציה ליברלית. לקראת הרכבת הרשימה לכנסת הם אף השתעשעו בשילוב אישיות ערבית מובילה במקום מובטח, אך בסופו של דבר שבו לרשימתם המקורית והציגו את הרעיון לשלב שר ערבי בממשלת גנץ, אם תקום. מסע הבחירות שלהם כיוון לצעירים הערבים וניסה למשוך אותם. מסע זה לא הגדיל את מספר המצביעים של כחול-לבן בקרב הערבים, אך תרם ליצירת אווירה חיובית בקרבם. הם הצביעו עבור הרשימה המשותפת שנראתה שותפה פוטנציאלית של כחול-לבן בהרכבת הממשלה או ביצירת גוש חוסס. הם שאפו ליצירת גוש טכני המעניק רשת ביטחון לממשלה ללא בנימין נתניהו, שאינו מחמיץ כל הזדמנות להכות בציבור הערבי ולשסות את הציבור היהודי נגדו.

למרות ההישג של הרשימה המשותפת, היא לא מיהרה להתפאר בו. הצלקת מאפריל עדיין מורגשת ועדיין מקנן החשש מתגובתו של המצביע הערבי. המפלגות הערביות חוששות מהמצביעים הערבים שכן הם מעלים דרישות, חלקן דרישות המשפיעות על סדר היום של הרשימה המשותפת. הציבור אינו רוצה במפלגות "נישה" המבטאות את האידאולוגיה של כל אחד ממרכיבי הרשימה. הוא דורש מהרשימה להפגין תוצאות בחיי היום-יום, כגון הורדת מפלס הפשיעה והאלימות, הכרה בבתיים שנבנו ללא היתרים באמצעות אישור תוכניות מתאר שיכללו את הבתיים הללו, ויצירת מקומות תעסוקה לרבדים החדשים מהחברה הערבית שהחליטו להצטרף לשוק העבודה (כגון נשים).

בנוסף מתחיל להתגבש מעמד ביניים בחברה הערבית הדורש גם איכות חיים. לשם השגת אותה איכות חיים נדרשים תקציבים לתשתיות הולמות בתוך היישובים, כבישים, תאורה, מרחבים פתוחים, מתקני ספורט, ניקיון ופעולות תרבות שהרשויות המוניציפליות אמורות לספק. הרשימה המשותפת נדרשת לספק צרכים אלה ולהשיג תקציבים ולא רק הבטחות. תוכנית 922 שתוקצבה ב-15 מיליארד שקל מתחילה להיתפס כאכזבה, בעיקר בגלל מימוש בלתי מספק. מימוש תוכניות מצריך כוח השפעה פוליטי: קל יחסית לקבל החלטות ממשלה שיסייעו לחברה הערבית, אולם הקושי הוא בהעברת הכספים לייעודם. בעבר התקבלו עשרות החלטות ממשלה וחוקים שנועדו לפתור את הבעיות של החברה הערבית, אולם הביצוע כושל כי אין מעקב ראוי על ביצוע ההחלטות לא מצד הממשלה ולא מצד הנציגים הערבים בכנסת.

נראה ששוליותם הפוליטית של חברי הכנסת הערבים מונעת מהם לעמוד על מימוש התוכניות בעבור החברה הערבית, אולם חבירה לכוח חזק כמו אותו גוש מרכז-שמאל עשויה למנוע את השוליות ולפתוח דף חדש בחיי הערבים. עם זאת, נדרשת אופטימיות זהירה מאוד: גוש המרכז-

שמאל מבין שאין סיכוי שיחזור למשול בלא להסתמך על הח"כים הערבים, אולם הוא עדיין אינו מוכן להתעמת עם הדעה-לגיטימציה שעשה הימין לחברה הערבית. לפיכך הוא עדיין פוזל לכיוון "הימין הרך" כלשונו, בעיקר כי נתניהו הצליח להטמיע את העיקרון שעל הממשלה להתבסס על רוב יהודי בכנסת.

סיכום

בקרב הציבור הערבי נוצרה הרגשה כי יש בידו כוח: יש ביכולתו להעניש את המפלגות הערביות על התנהגותן בשיטת "המקל והגזר". הוא גם חש שיש ביכולתו להפיל את הימין המסית נגדו וכי הוא יכול לכפות על גוש המרכז-שמאל מועמדים ועמדות המשקפים את רצונו. כוח זה יתעצם לקראת הבחירות הבאות. אם יצליח גוש השמאל לשמור על קשרי גומלין עם הציבור הערבי וינקוט צעדים נוספים להתקרבות בין הרשימה המשותפת והמפלגות האחרות בגוש, יגדל מספר המצביעים הערבים בבחירות הקרובות ושיעור השתתפותם יעלה במידה רבה על 59%, כפי שהיה בבחירות ספטמבר. ייתכן אף שנתקרב לשיעור ההצבעה הכללי באוכלוסייה ונשחזר את שיעור ההצבעה בשנת 1999; באותה שנה השתתפו בבחירות כ-78% מבעלי זכות ההצבעה בחברה הערבית.

עם זאת, על המפלגות הרוצות ליהנות משיעור הצבעה גבוה להיות ערוכות לשוחח עם אותם מצביעים, ובלשונום. בהרכבה הנוכחי של הרשימה המשותפת אין מנגנון דמוקרטי לקבלת החלטות ואין מנגנון דינמי להתחדשות ולהכלה של כוחות חדשים. לפיכך היא אינה מושכת מצביעים מעבר לאלה שהצביעו עבורה בספטמבר. עליה להשתנות משתי הבחינות הללו ואז אולי תצליח ליהנות מעלייה נוספת בשיעור ההצבעה של הציבור הערבי.

מפלגות המרכז-שמאל חייבות גם הן להשתנות. מרצ חייבת לצרף לרשימתה מנהיגים ערבים חדשנים שיחזירו לה את האהדה מצד החברה הערבית. עליה גם להתנער מאהוד ברק. כך גם מפלגת העבודה: אין בה אישים ערבים בעלי הישגים ובעלי מעמד ציבורי מרשים. על מנהיגיה להבין שתם עידן העסקנים הערבים, וכי יש לצרף מנהיגים ערבים בעלי השקפת עולם הקרובה לליבו של הציבור הערבי. כחול-לבן, המתיימרת להיות מפלגת השלטון, חייבת להתבגר ולהוביל מדיניות ליברלית גם כלפי הציבור הערבי, מדיניות הדוגלת בעקרון השוויון האזרחי ובתמיכה באינטרסים משותפים.

אשר למפלגות הימין שזכו יחדיו לכמעט מנדט שלם מהציבור הערבי: עליהן לכבד את מצביעיהן הערבים לפחות. הן יזמו את חוק הלאום ועוד חוקים גזעניים רבים אחרים והציבור הערבי השיב להן כגמולן. ראוי כי יזנחו את השקפת העולם הרואה באזרח הערבי אויב נצחי; לא תצמח להן כל תועלת מכך.

סלים בריק* / הצבעת הדרוזים בבחירות לכנסת

הדרוזים מצביעים בדרך כלל על פי שיקולים תועלתניים, למשל הצבעה למפלגות הצפויות להיכלל בקואליציה ולהשפיע על השלטון. מעטים מהם מצביעים ממניעים אידיאולוגיים.

הרשתות החברתיות געשו זמן רב בעקבות שני מעשי חקיקה שפגעו בדרוזים בשנה האחרונה: חוק קמיניץ וחוק הלאום. למרות זאת, הדרוזים מפרידים באופן מלאכותי בין עמדתם כלפי החוקים האלה לבין הצבעה למפלגות שתמכו באותם חוקים.

מפלגת כחול-לבן התבטאה נגד חוק הלאום במתכונתו הנוכחית, ולכן היא משכה את ליבם של הדרוזים. עם זאת, כחול-לבן מחויבת רק לתיקון החוק ולהכללת ערך השוויון בתוכו, ולא לביטולו כפי שקיוו הדרוזים.

העלייה בהצבעה למפלגת ישראל ביתנו נובעת מכך שהנציגים הדרוזים בליכוד אינם נתפסים כמי שמייצגים את האינטרסים האמיתיים של העדה הדרוזית. נוסף לכך, המועמד הדרוזי במפלגת ישראל ביתנו הביע התנגדות לחוק הלאום.

מבוא

בישראל חיים כיום כ-143 אלף דרוזים, מהם 122 אלף בגליל ובכרמל והאחרים בגולן. מספר בעלי זכות ההצבעה הדרוזים עומד על 84 אלף איש בקירוב,¹ וכ-54 אלף מהם מתגוררים ביישובים דרוזיים, כ-26 אלף ביישובים ערביים שבהם חיים דרוזים לצד מוסלמים ונוצרים (כגון אבו סנאן, מעיאר ופקיעין), והשאר בערים יהודיות כמו נהריה, כרמיאל ואילת או בערים מעורבות כמו עכו, מעלות-תרשיחא, חיפה ותל-אביב יפו.² חלק מהמצביעים הדרוזים מצביעים במעטפות כפולות, בעיקר חיילים ואנשי מערכות הביטחון, ולכן לא ניתן לבחון במדויק את הצבעתם.

המאמר בוחן את הצבעת הדרוזים תוך השוואה בין הבחירות לכנסת ה-20, ה-21 וה-22. כבעבר, מחקר זה מתחקה אחר הצבעת הדרוזים ביישובים שאוכלוסייתם דרוזית רובה ככולה וביישובים ערביים שחלק מאוכלוסייתם דרוזית. המחקר מנתח את תוצאות ההצבעה בקלפיות בהסתמך על מאפיינים שונים המסייעים לבודד את הדרוזים ברמה סבירה ומיטבית, וכל זאת כדי להגיע לרמת דיוק מרבית בבחינת דפוסי הצבעתם. עם זאת, יש להקדים ולציין שהדרך היעילה ביותר לבחון את דפוסי ההצבעה היא ניתוח נתוני ההצבעה ביישובים הדרוזיים כמובן. אשר להצבעת הדרוזים בגולן, יצוין שרק מעטים מאוד מימשו את זכות ההצבעה.³

* ד"ר סלים בריק הוא מרצה למדעי המדינה באוניברסיטה הפתוחה ובמכללת עמק יזרעאל. תחומי מחקרו הם יחסי ישראל עם הפלסטינים והפוליטיקה הערבית והדרוזית בישראל. מפרסומיו האחרונים: ס' בריק, **הערבים בערים המעורבות: היבטים פוליטיים השוואתיים**, חיפה: אוניברסיטת חיפה, 2017;

A. Ghanem, M. Mostafa, & S. Brake, *Israel in the Post Oslo Era*, London: Routledge, 2019.

בימים אלה הוא שוקד על פרסום ספרים אלה: **מאפייני חברי הכנסת והקשר בינם לבין תפקודם ותפוקותיהם** וכן **הקהילה הדרוזית בישראל: היבטים חברתיים ופוליטיים**, ספר שהוא חלק ממחקר מקיף פרי עטו על הדרוזים במזרח התיכון, שכותרתו:

Border Minorities in the Middle East: The Druzes as a Case Study (Routledge, forthcoming).

¹ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2019.

² הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2016.

³ מתוך 1780 בעלי זכות הצבעה בגולן, 314 הצביעו לכנסת ה-21 (17%), לפי ההתפלגות: כחול-לבן – 117; הליכוד – 96; כולנו – 25; מרצ – 23. השאר הצביעו למפלגות שונות. לכנסת ה-22 הצביעו 377 (20%) לפי ההתפלגות: כחול-לבן – 151; הליכוד – 102; ישראל ביתנו – 19; מרצ – 6 קולות.

בבחירות לכנסת ה-20 עמד שיעור ההצבעה בקרב הדרוזים על 57.7% ובבחירות לכנסת ה-21 על 60.1%. בבחירות לכנסת ה-22 ירד שיעור ההצבעה ל-54.5%,⁴ בעיקר בעקבות אכזבתם של הדרוזים מחקיקת חוק הלאום. שיעור ההצבעה הגבוה יחסית בבחירות לכנסת ה-21 הושג ככל הנראה בזכות התגייסותה של מפלגת מרצ, שהציבה מועמד ראוי במקום שנחשב ריאלי וגם בזכות העובדה שמרצ חרתה על דגלה את המאבק בחוק הלאום ובכך בידלה את עצמה ממפלגות הימין וממפלגת כחול-לבן; כחול-לבן לא התחייבה לבטל את החוק אלא הביעה הבטחה עמומה לכלול בחוק סעיף המבטיח שוויון אזרחי בתחום זכויות הפרט. לנוכח תוצאות הבחירות לכנסת ה-21 גברה אכזבתם של הדרוזים והם החלו לחוש שהחוק לא יבוטל וכנראה גם לא יתוקן.⁵

שיקולי ההצבעה של הדרוזים

ניצול האלקטורט לצרכים תועלתיים ואישיים אינו תופעה חדשה. במאה ה-19 היה הסחר באלקטורט (electoral market) מוכר ונפוץ (במדינות כמו בריטניה, למשל) וזאת בעקבות הרחבתה של זכות ההצבעה והענקתה להמונים. שימוש אינסטרומנטלי זה בקולות האזרחים מנוגד לכללי הדמוקרטיה ופותר פתח לשחיתות מסוגים שונים. יש להיאבק בתופעה זו, אולם הצורך של המפלגות הציוניות במראית עין של הכללת מיעוטים במסגרתן מחד גיסא והצורך של הדרוזים בשיפור מעמדם הכלכלי והחברתי מאידך גיסא הביאו לידי השתרשות התופעה באמצעות עסקנים דרוזים, וכך נשחק כוחה האלקטוראלי המוגבל ממילא של האוכלוסייה הדרוזית (1.3% מהאלקטורט הכללי) והחליש אותה כקבוצה.

הדרוזים מצביעים בדרך כלל על פי שיקולים תועלתניים, למשל הצבעה למפלגות הצפויות להיכלל בקואליציה ולהשפיע על השלטון. לעיתים דפוסי הצבעתם אינסטרומנטליסטיים במובהק, כמו הצבעה למפלגה שברשימתה נכלל בן היישוב או בן משפחה שיש ביכולתו להעניק טובת הנאה כלשהי, הצבעה לקידום מועמד במישור המוניציפלי, הצבעה בהשפעת קשרים והיכרויות עם אישי צבא בכירים ועוד. מעטים מצביעים ממניעים אידיאולוגיים.⁶

מאז הבחירות לכנסת התשיעית הציבו מפלגות הימין מועמדים משלהן ברשימותיהן לכנסת ולא תמיד נכלל ברשימה נציג דרוזי לשם ייצוג של רצונותיהם של הדרוזים או של צורכיהם. ישראל ביתנו, למשל, מפגינה עוינות גלויה כלפי המיעוט הערבי ואנשיה דיברו לא אחת בזכות צמצום מספרם של הערבים בארץ. לעיתים נכלל ברשימה אזרח דרוזי, אולם הוא נכפה על הדרוזים מכיוון שהמפלגה היא שבחרה בו ולא הדרוזים עצמם, ובכך נגרם נזק ליחסיהם עם שכניהם המוסלמים והנוצרים המתגוררים איתם ביישוב. לעיתים הדרוזים נקלעו למבוכה, למשל בשל התבטאויותיו התמוהות של ח"כ הליכוד איוב קרא, התקפותיו על נציגים ערבים בכנסת, הקפדתו

⁴ כל הנתונים נלקחו מאתר ועדת הבחירות המרכזית לכנסת.

⁵ בין שתי מערכות הבחירות רעשו הרשתות החברתיות בנושא זה, וגם משפטנים דרוזים שעתרו לבטל את החוק החלו להשמיע התבטאויות לא מעודדות, בעיקר לנוכח הצלחת הליכוד בבחירות לכנסת ה-21.

⁶ למניעי ההצבעה של הדרוזים ראו: בריק, 2002; בריק, 2010; Brake, 2018.

המתמידה לקבל את ברכת הרבנים וכדומה. היו שהשתמשו בנציגים הדרוזים נגד האינטרסים של הדרוזים עצמם, כפי שראינו בחקיקת חוק הלאום.⁷

רוב המפלגות התנו קבלת שירותים או מינויים שונים בהצבעה, גם אם באופן משתמע ולא ישיר. כאשר המפד"ל שלטה במשרד החינוך, למשל, מונו מנהלי בתי ספר לפי תרומת משפחתם למפלגה. כך עשתה גם ש"ס כאשר שלטה במשרד הפנים וכך נהגו מפלגות כמו הליכוד ומפלגת העבודה.⁸ במקרים רבים נרקחה עסקה בין המפלגה במישור הארצי לבין המשפחה במישור המקומי. שיטות נוספות שהשתמשו בהן ועדיין משתמשים בהן גם היום הם מינויים בשירות המדינה וכן קידום מיזמים או שירותים שתכליתם לקדם אדם מסוים – למשל, בשנת 2013 מינה ליברמן שהיה שר החוץ את פרופ' נעים עראידי המנוח, דרוזי תושב מע'אר, לשגריר ישראל בנורווגיה. בכך הפיק ליברמן תועלת כפולה – מחד גיסא הוא התנער מתדמית הגזען שונא הערבים ומאידך גיסא הוא זכה לתמיכת הדרוזים במפלגתו.

מפלגת ישראל ביתנו עשויה להדגים כיצד עסקני מפלגות משתלטים על האלקטורט הדרוזי. מפלגה זו מחזיקה בדעות גזעניות מובהקות⁹ ורואה באזרחי המדינה הערבים אויבים ממש. לא אחת כינה ליברמן את הח"כים הערבים "מחבלים", משמע מותר לפגוע בהם פיזית.¹⁰ בכל זאת, מפלגה זו מחזיקה עסקן דרוזי, חמד עמאר, המכהן מטעמה בכנסת מאז 2009. כיום מפלגה זו זוכה לתמיכת הדרוזים ובבחירות לכנסת ה-20 תמכו בה כרבע מהמצביעים. שוחחתי עם דרוזים רבים שהצביעו עבורה ותהיתי מה הגורמים האידיאולוגיים או הערכיים העשויים להסביר את הצבעתם, לנוכח העובדה שמפלגה זו הייתה מעורבת בשחיתות יותר מכל מפלגה אחרת.¹¹ נעניתי כי נציג המפלגה קידם אדם כלשהו בכפר והקידום משרת היטב את אותו אדם. השיטה עושה שימוש גם בעסקים ובמקורות פרנסה; למשל, בעל עסק קטן למתן שירותים סיפר לי שהפיק רווח נאה לאחר שנציג המפלגה קנה ממנו מצרכים: "כשהתקשר אליי לפני הבחירות, לא שכחתי אותו וגייסתי לו כמעט את כל החמולה שלי והיא חמולה גדולה מאוד בכפר". ישראל ביתנו אף הרחיקה לכת: חמד עמאר הקים תנועת נוער דרוזית במסגרת ישראל ביתנו, והעמותה מעבירה כספים מתקציבה לעסקנים דרוזים שונים בכל הכפרים; עסקנים אלה נעשים לחיילים ממושמצים ביום פקודה. אחד ממובילי העמותה הוא תושב פקיעין, דבר המסביר למשל את שיעור התמיכה הגבוה במפלגה בכפר: בבחירות לכנסת ה-22 זכתה ישראל ביתנו בשליש מקולות הדרוזים ביישוב.

בבחירות לכנסת ה-21 וה-22 נוצר מצב פרדוקסלי: הדרוזים נדרשו להצביע בניגוד לאינטרסים המובהקים שלהם ואף בניגוד להצהרות נציגיהם בכנסת. הבחירות הללו נערכו לאחר שני מעשי חקיקה שפגעו בדרוזים במידה רבה: תיקון חוק התכנון והבנייה (המכונה "תיקון קמיניץ") וחוק הלאום.

⁷ להרחבה בעניין זה ראו: בריק 2002; Brake, 2018.

⁸ להרחבה בעניין התניית מינויים ושירותים בהצבעה ראו: בריק, 2002; בריק, 2010.

⁹ להלן דוגמה אחת מני רבות: ליברמן מצהיר שלדעתו אין סיבה שהערבים יהיו אזרחים בישראל. ראו: ניר, 2017; חורי, 2017.

¹⁰ "ליברמן: להוריד הראש עם גרון למי שנגדנו", **חדשות 2**, 8 במרץ 2015; אלדר, 2017.

¹¹ מאז הצטרפותו לפוליטיקה אביגדור ליברמן נחקר במשטרה בפרשות שונות. אמנם הוא זוכה בדין, אולם הזיכוי נבע מהתיישנות שנבעה מהתארכות טיפולו של היועץ המשפטי לממשלה באופן בלתי סביר ובשל סירובם של עדים להעיד או בשל היעלמות חלקם. להרחבה בעניין פרשות ליברמן ראו: אלף, 2015. מפלגתו, ישראל ביתנו, היא מן המפלגות המושחתות שהיו בישראל מבחינת מספר המעורבים בפרשות שונות ומבחינת היקף השחיתות. להרחבה ראו: מגידו, 2019.

במשך למעלה משנה געשו הרשתות החברתיות בקריאות נגד החוקים הללו, אולם הדרוזים הצביעו בבחירות בעד מפלגות שיזמו וקידמו את החוקים האמורים ותמכו בהן בכל שלבי החקיקה. הדברים הגיעו עד כדי כך שאמיר חניפס, נכדו של שיחי צאלח חניפס, שהיה מראשי התומכים בתנועה הציונית, תקף במילים חריפות את יוזם החוק אבי דיכטר. אם כן, מדוע הצביעו הדרוזים בעד מפלגות שקידמו חוקים אלה בשיעורים גבוהים (בשפרעם כ- 80% מהדרוזים הצביעו בעד ישראל ביתנו)? נראה כי הדרוזים הפרידו באופן מלאכותי בין הנציג הדרוזי שהצביע נגד החוק במליאה – כמו עמאר למשל – לבין מפלגתו, ככל שהדבר נשמע בלתי סביר ומנוגד להיגיון.

ניתוח השוואתי של דפוסי ההצבעה של הדרוזים למפלגות המרכזיות

מהבחירות לכנסת ה-20 ועד הבחירות לכנסת ה-22 עלה מספר המצביעים הדרוזים בששת אלפים לערך. בבחירות לכנסת ה-20 הצביעו כרבע מבעלי זכות הבחירה הדרוזים בעד ישראל ביתנו, והיא שזכתה במספר הקולות הגבוה ביותר. אחריה ניצבת מפלגת המחנה הציוני, שכללה את מפלגת העבודה ואת "התנועה". עד אותן בחירות הייתה מפלגת העבודה הראשונה בקרב הדרוזים וזכתה תמיד ל-20% עד 30% מקולותיהם. שלישית הייתה מפלגת כולנו, שנציגה אכרם חסון הצליח לגייס חלק ניכר ממצביעי דלית אל-כרמל ורבים ממצביעי שאר הכפרים. הרשימה המשותפת, שנציגה עבדאללה אבו מערוף היה במקום גבוה ברשימה המשותפת והציבור לא נחשף להסכם הרוטציה על מושבו בכנסת, זכתה ל-11.6% מהקולות. הליכוד, שנציגו היה סגן שר, זכה בפחות מ-8% מקולות הדרוזים, אפילו פחות משי"ס (8.6%).

ישראל ביתנו

מפלגה זו הייתה החזקה ביותר בקרב הדרוזים בבחירות לכנסת ה-20 והיא זכתה ב-23.8% מקולותיהם של המצביעים. יתרונה נבע מעבודה מאומצת ועקיבה של אנשי המפלגה בקרב הדרוזים, כאמור. יתרה מכך, סייעו לכך היעדר מועמד דרוזי במקום ריאלי ברשימה אחרת לצד ירידת קרנה של הליכוד.

בבחירות לכנסת ה-21 ירד כוחה של המפלגה כמעט בחצי, והיא זכתה בתמיכה בשיעור של 12.6% בלבד. זאת משום שהמועמד הדרוזי לא נתפס כבעל סיכוי ריאלי להצטרף לכנסת לנוכח התחזיות שייתכן שהמפלגה לא תעבור את רף החסימה. מנגד, מרצ הציבה ברשימתה מועמד במקום ריאלי, הצבה שהגבירה במידה רבה את התמיכה בה, כפי שנראה בהמשך. סיבה נוספת לירידת כוחה של ישראל ביתנו היא תמיכתה בחוק הלאום.

בבחירות לכנסת ה-22 גבר כוחה של המפלגה בקרב הדרוזים, בעיקר משום שרשימת כולנו נבלעה בתוך הליכוד ולא היה אפשר להצביע עבורה. גם העובדה שהמועמד הדרוזי ברשימת מרצ לכנסת נדחק למקום לא ריאלי החזירה מצביעים רבים לישראל ביתנו; הפעם הסקרים האירו לה פנים ונראה שחמד עמאר, שלא נכלל בכנסת ה-21, יחזור לכנסת ה-22 – וכן אכן היה. יתר על כן, עמאר הצליח לשכנע מצביעים רבים שהוא עצמו התנגד לחוק הלאום – כפי שאכן היה – וכי עליהם להצביע בעדו למרות המפלגה. הוא הצליח בכך חלקית ומפלגתו קיבלה 18.8% מקולות הדרוזים.

ביישוב שלו, שפרעם, זכתה המפלגה ל-75% ויותר מקולות הדרוזים, ובכך דחקה כמעט לגמרי כל מפלגה אחרת. גם ביישובים אחרים, כמו פקיעין, ראמה ועוספיה, זכתה המפלגה במספר הקולות הרב ביותר ביחס לכל המפלגות האחרות.

כחול-לבן

מפלגה זו, שחברים בה שלושה רמטכ"לים לשעבר, משכה את ליבם של הדרוזים משום שרבים מהם מכירים את הדמויות בזכות שירותם בצבא. המפלגה התבטאה נגד חוק הלאום במתכונתו הנוכחית ולכן עוררה תקווה שהדרוזים יזכו להכרה כאזרחים שווים באמצעות ביטול החוק. עם זאת, מחויבות המפלגה לחוק ברמה העקרונית, לתיקונו ולהכללת ערך השוויון בתוכו, פגעה מעט במוטיבציה להצביע בעדה. הדרוזים קיוו שהחוק יבוטל ולא רק יתוקן, שכן ההתחייבות לשוויון מצד כחול-לבן התכוונה רק לשוויון האזרחי של הפרט ולא לזכויות קולקטיביות. יתר על כן, דרוזים רבים (וגם יהודים ממוצא ערבי) נפגעו מביטולו של מעמד השפה הערבית כשפה רשמית במדינה. למותר לציין כי השפה הערבית היא שפת הדת, הדיבור, התרבות והיצירה של הדרוזים.

פורום הקצינים הדרוזי קיווה שהרשימה תכלול קצין דרוזי, אולם גנץ קיבל הכרעה תקדימית ובחר בעיתונאית הדעתנית והמוערכת ג'דיר כמאל-מריח; בכך הוא אותת שאינו מחויב לחברים מהשירות אלא לקידום הדרוזים ולשינוי מהותי בעדתם, כמו קידום אישה לעמדת מנהיגות.

בבחירות לכנסת ה-21 זכתה הרשימה ל-36% מקולות הדרוזים, ובבחירות לכנסת ה-22 – ולאחר שמרצ דעכה – גברה התמיכה ברשימה למחצית מקולות הדרוזים בקירוב (47.8%). בדלית אל-כרמל היא זכתה לתמיכה בשיעור של 78.1%, בשכנה עוספיה ל-69.9%, ובחורפיש ל-51.8%.

הליכוד

אף שמפלגת הליכוד היא מפלגת השלטון ואף שנציג המפלגה איוב קרא היה סגן שר ולאחר מכן שר, התמיכה במפלגה זו נמוכה למדי. בבחירות לכנסת ה-20 זכתה המפלגה ב-7.8% בלבד מקולות הדרוזים, ולשם השוואה יצוין כי מפלגת כולנו החדשה זכתה ב-18.4%. גם בדלית אל-כרמל, כפרו של קרא, זכתה המפלגה בפחות משיעור זה. מעוז כוחה של המפלגה היה בראמה, שם מונה עסקן המפלגה סאהר איסמעיל ליועץ של גדעון סער, וכן באבו-סנאן.

בבחירות לכנסת ה-21 עלה כוחה של מפלגת הליכוד בשל התגייסות ירכא ושכנתה כסרא-סמיע למענה בזכות הצבת תושב ירכא ברשימתה במקום שנחשב ריאלי. בבחירות אלה קיבלה המפלגה 11.1% מקולות הדרוזים והייתה המפלגה הרביעית בכוחה. גם בכנסת ה-22 שמר הליכוד על כוחו (9.6%) אף שהוביל את חוק הלאום ומועמדו השר קרא תמך בו, בניגוד לאינטרס של הדרוזים. הסיבות לחולשת הליכוד הן כאמור קידום חוק הלאום ומועמדי המפלגה הדרוזים שלא נתפסו כייצוגיים או כמי שדואגים לאינטרסים של העדה.

מרצ

מפלגה זו קיבלה תמיד 2-3 אחוזים בלבד מקולות הדרוזים; למשל, בבחירות לכנסת ה-20 הצביעו בעדה רק 2%, אולם שתי פעולות חשובות מצידה לקראת הבחירות לכנסת ה-21 הגבירו את כוחה: היא הניפה את דגל ביטולו של חוק הלאום והציבה מועמד דרוזי ראוי במקום שנחשב ריאלי. לכן היא זכתה ב-15.8% מקולותיהם של הדרוזים, וביישובו של המועמד – בית-ג'ין – היא זכתה ל-64.8% מהקולות. לקראת הבחירות לכנסת ה-22 נדחק עלי צלאלחה למקום נמוך ברשימה וכוחה הצטמק ל-3.2% בלבד בקרב הדרוזים.

ש"ס

ברי לכול שאין כל קשר בין ש"ס לדרוזים, ובכל זאת היא זוכה לשיעור לא מבוטל מקולותיהם. בבחירות לכנסת ה-20 הצביעו עבורה 5% מהמצביעים, ובבחירות לכנסת ה-21 היה שיעור התמיכה בה דומה (4.4%) וכך גם בבחירות לכנסת ה-22 (4%). ש"ס זכתה לתמיכת ניכרת מצד הדרוזים בעבר בשל התגייסותה של חמולת מועדי מירכא למענה, אך כעת הצטמצם כוחה בחצי. מפלגה זו מגייסת קולות באמצעות שימוש במינויים במשרד הפנים ולכן כוחה רב יחסית במע'אר ובאבו-סנאן – דרוזים משני היישובים (שהיו קצינים בכירים בצה"ל) מונו לתפקידים בכירים במשרד הפנים כאשר שר הפנים היה מטעם ש"ס.

הרשימה המשותפת

לקראת הבחירות לכנסת ה-20 קיבלה הרשימה המשותפת 11.6% מקולות הדרוזים, בעיקר ביישוב של המועמד מטעמה, עבדאללה אבו מערוף, תושב ירכא (ביישובו תמכו במפלגה 36.9% מהמצביעים). באותה עת לא נודע על הרוטציה במושב של המועמד הדרוזי בכנסת. לקראת הבחירות לכנסת ה-21 זכתה בל"ד-רע"ם במספר זעום של קולות, וחד"ש-תע"ל, שהציבה מועמד דרוזי במקום לא ריאלי והגבילה את תקופת כהונתו בהסכם בין המפלגות, זכתה לתמיכה של 2.9% בלבד, רובם ממע'אר (9.9%). בבחירות לכנסת ה-22 הייתה סברה שMIKUM הנציג הדרוזי ברשימה אינו ריאלי והעובדה שהוא גם אינו מוכר דיו בקרב הדרוזים, ולכן קיבלה הרשימה המשותפת 5.6% מהקולות בלבד, הרבה פחות מכפי שמייחסת לה תדמיתה בשיח האינטלקטואלי הדרוזי. אפילו במע'אר, היישוב של המועמד ג'אבר עסאקלה, קיבלה הרשימה המשותפת 12.3% מהקולות, פחות מישראל ביתנו ואפילו מש"ס.

סיכום

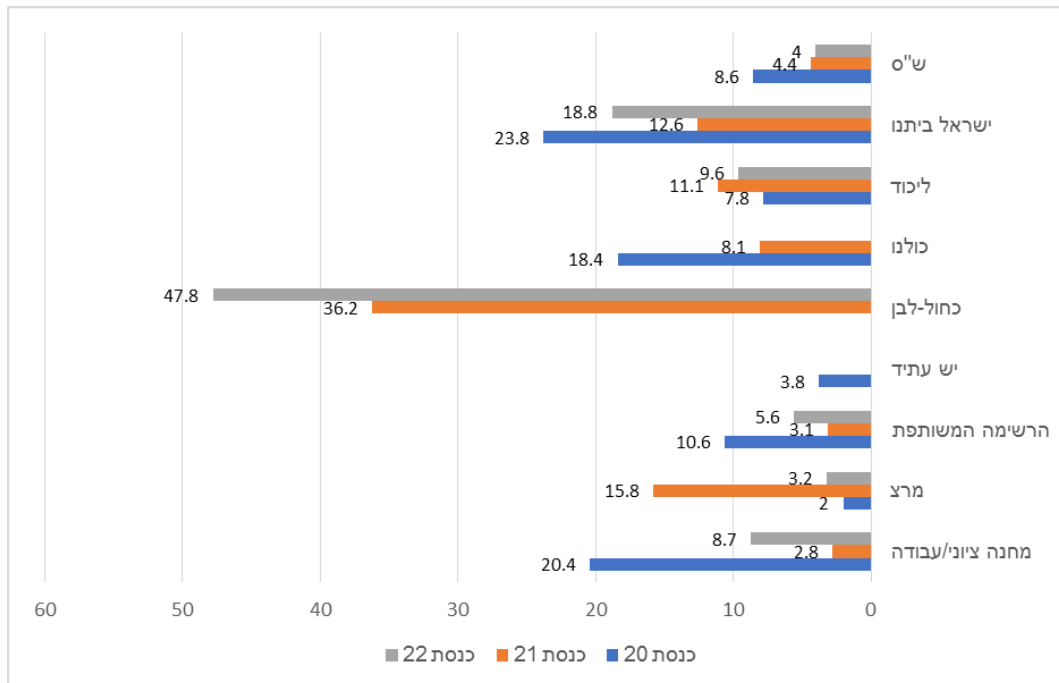
חוק הלאום לא חולל שינויים של ממש בהצבעת הדרוזים למרות מחאתם הקולנית. הם הוסיפו להצביע לפי הקודים הקלאסיים: העדפת מפלגות שלטון בפועל או מפלגות שלטון פוטנציאליות, העדפת מפלגות שבלב הקונסנזוס הישראלי, וכמובן העדפת בן הכפר או בן המשפחה, גם אם המפלגה עצמה פועלת בניגוד לאינטרסים של הדרוזים (כמו במקרה של חוק הלאום) או אינה מקדמת מיזמים כלשהם למענם. לעיתים הצביעו אנשים מקרב העדה בעבור מפלגות שאינן

מתעניינות כלל בדרוזים; למשל, בבחירות לכנסת ה-22 הצביעו 342 דרוזים בעד הבית היהודי ו-616 בעד אורן חזן (כרבע מקולות המצביעים ביישוב יאנוח-ג'ית).

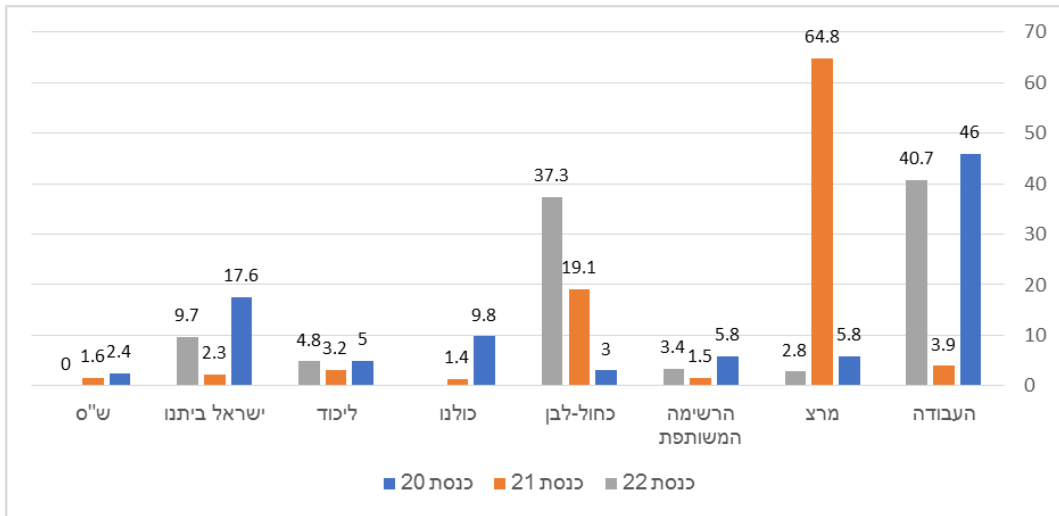
הצבעות אלה משקפות את חולשתם של הדרוזים לא רק מבחינה אלקטורלית: הדרוזים הם מיעוט קטן למדי, האלקטורט שלו מפוזר באופן לא יעיל, הוא אינו משכיל לגבש אסטרטגיות פוליטיות יעילות ומסכים למסחר בקולות המצביעים לשם קידום אינטרסים אישיים ומשפחתיים קצרי-טווח.

התרשימים להלן משקפים את התפלגות הצבעת הדרוזים לכנסת (תרשים 1) ואת התפלגות ההצבעה שלהם ביישובים נבחרים.

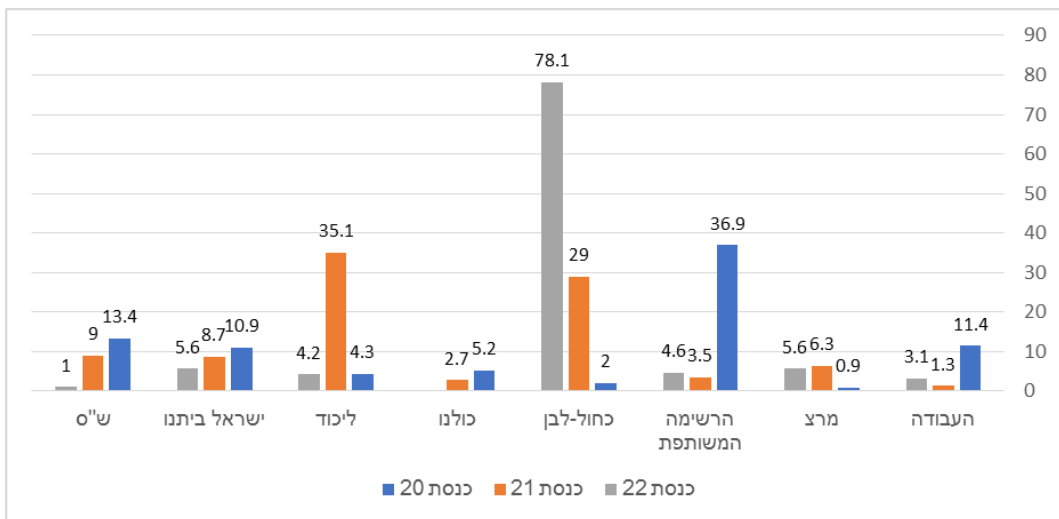
תרשים 1: התפלגות הצבעת הדרוזים למפלגות, באחוזים

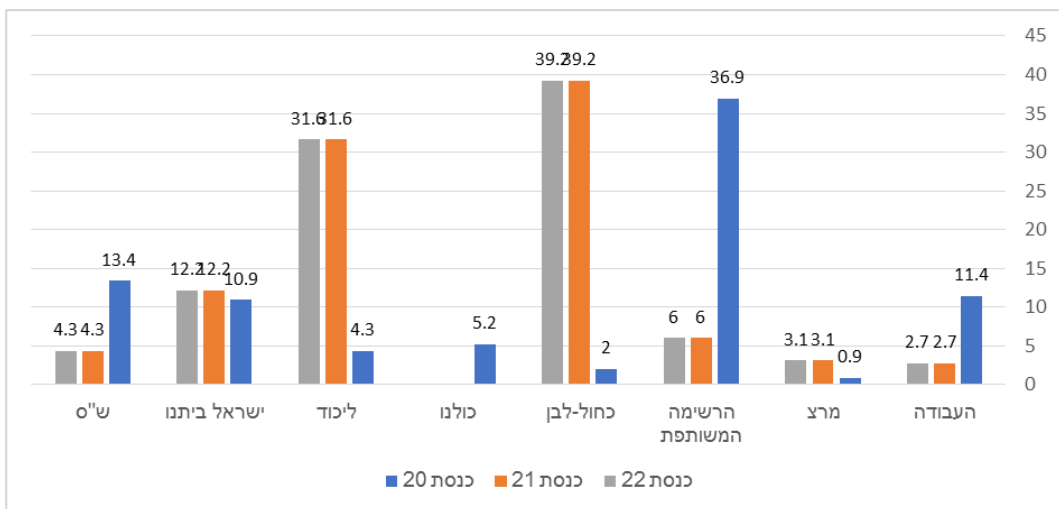
תרשים 2: התפלגות הצבעת הדרוזים בבית ג'ן, באחוזים

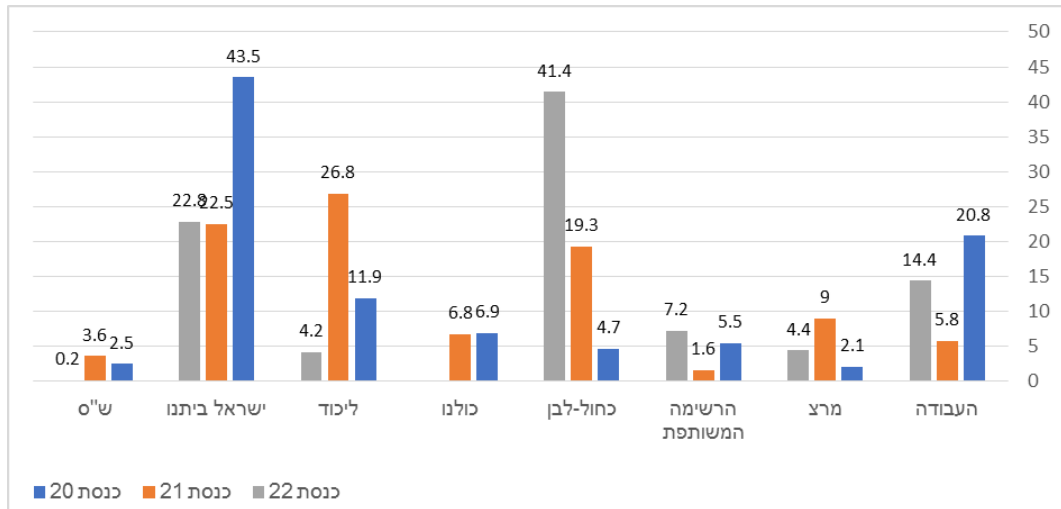
תרשים 3: התפלגות הצבעת הדרוזים בדלית אל-כרמל, באחוזים

תרשים 4: התפלגות הצבעת הדרוזים בירכא, באחוזים

תרשים 5: התפלגות הצבעת הדרוזים בכסרא-סמיע, באחוזים

הערות לתרשימים :

- א. בבחירות לכנסת ה-20 התמודדה מפלגת המחנה הציוני (העבודה והתנועה). בבחירות לכנסת ה-21 וה-22 נקראה המפלגה "מפלגת העבודה".
- ב. בבחירות לכנסת ה-21 התמודדו שתי רשימות: בל"ד-רע"ם וחד"ש-תע"ל, המרכיבות את הרשימה המשותפת בכנסת ה-20 ובכנסת ה-22.
- ג. בכנסת ה-22 התמזגה מפלגת כולנו במפלגת הליכוד.

מקורות

אלדר, שי (2019). "השלכות חוק הלאום: אלימות נגד אזרחים ערבים גוברת", אל מוניטור, 28 באוגוסט 2019.

אלף, א' (2015). **תיק ליברמן**, אור יהודה: כנרת-זמורה-ביתן.

בריק, סי' (2002). **מגמת ההתחזקות של מפלגות הימין, המפלגות החרדיות ושל מפלגות העולים, בקרב הדרוזים**, עבודת גמר לשם קבלת תואר מוסמך, חיפה: אוניברסיטת חיפה.

בריק, סי' (2010). "מניעי הדרוזים בבחירות לכנסת", בתוך: א' לביא וא' רודניצקי (עורכים), **פוליטיקה, בחירות ושלטון מקומי ביישוב הערבי והדרוזי בישראל**, תל-אביב: מרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה, אוניברסיטת תל-אביב, 2010, עמ' 159–192.

אתר ועדת הבחירות המרכזית לכנסת, www.bechiroth.gov.il

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2019). "האוכלוסייה הדרוזית בישראל: לקט נתונים לרגל חג הנביא שועיב", הודעה לתקשורת, 17 באפריל 2019.

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2016). **רשויות מקומיות: דירוג סוציו-אקונומי 2016**, https://old.cbs.gov.il/reader/?MIval=cw_usr_view_SHTML&ID=357

חורי, ג' (2017). "ליברמן על העימותים בואדי ערה: צריך להחרים את תושבי האזור". **הארץ**, 10 בדצמבר 2017.

מגידו, גי (2019). "5 שנים, 108 חשודים, 19 כתבי אישום: כל מה שצריך לדעת על פרשות ישראל ביתנו", **דה-מרקר**, 18 במרץ 2019.

ניר, שי (2017). "שר הביטחון של 78% מאזרחי ישראל", **דבר העובדים בארץ ישראל**, 14 במרץ 2017.

Brake, S. (2018). "Representation and De-Legitimation in Semi-Democratic Regimes: The Case of the Arab Citizens in Israel," *Sociology and Anthropology*, 6(5), pp. 447-458.